SELÇUKTÜRKİYAT
Aralık / December 2022; (56): 179-205
e-ISSN 2458-9071
doi 10.21563/sutad.1222246

Araştırma Makalesi / Research Article

FİNANS VE EMPERYALİZM: OSMANLI COĞRAFYASINDA ALMAN BANKALARI (1897-1914)*

FINANCE AND IMPERIALISM: GERMAN BANKS IN THE OTTOMAN LANDS (1897-1914)

Burak ÇITIR *

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, bcitir@sakarya.edu.tr ORCID: 0000-0002-7199-6816. Sakarya / TÜRKİYE*

Öz

Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin modern finans kurumlarından Alman bankalarının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki varlıkları incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak, Osmanlı-Alman tarihsel ilişkilerine ve bu ilişkiler içerisindeki iktisadi yakınlaşmaya bakıldıktan sonra Alman bankalarının Osmanlı'da kuruluş süreçleri kronolojik olarak ortaya konulmuştur. Daha sonra da Almanların Drang nach Osten politikaları uyarınca bankaların nerede, ne zaman ve ne amaçla kuruldukları ve bu bankaların hangi süreçlerden geçerek Osmanlı'daki faaliyetlerine son verdikleri araştırılmıştır. Araştırma arşiv belgeleri, bankalara ait yıllıklar ve basın malzemesine dayanılarak hazırlanmıştır. Çalışma boyunca uygulanan yöntem, kullanılan kaynaklar ve elde edilen tarihsel veriler sayesinde Alman bankalarına ilişkin literatürde dağınık halde bulunan ve bütünsellikten uzak duran bilgiler düzenli hale getirilirken, Alman finans sektörünün varlığının bugüne kadar üzerinde durulmayan bir konusu açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu, Banka, Deutsche Bank, Deutsche Orientbank, Deutsche Palästinabank

Keywords

Ottoman Empire, German Empire, Bank, Deutsche Bank, Deutsche Orientbank, Deutsche Palästinabank

Abstract

In this study, German banks, as one of the modern financial institutions of the period before the First World War in the Ottoman Empire, are examined. In this context, after examining the Ottoman-German historical relations and the economic rapprochement within these relations, the establishment processes of German banks in the Ottoman Empire are chronologically revealed. Later, it is investigated where, when and for what purpose the banks were established in accordance with the Drang nach Osten policies of the Germans, and through which processes these banks ceased to operate in the Ottoman Empire. The research is prepared on the basis of archival documents, bank annuals, and press materials. Thanks to the method applied throughout the study, the resources used and the historical data obtained, while the information about German banks that exists disorganizedly in the literature and remains far from holistic is organized, an issue of the existence of the German financial sector that has never been emphasized before is tried to be explained.

Başvuru/Submitted: *18/01/2022*
Kabul/Accepted: *22/04/2022*

* Bu makale, yazarın hâlihazırda çalışmakta olduğu "Osmanlı-Alman İktisadi İlişkileri (1900-1939)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Modern dönemde ülkeleri belirli özelliklerine göre tasnif etmek yaygındır. Bu tasniflerden birisi de finansal sistemlere göre yapılanıdır. Piyasa ya da banka temelli ikili tasnif sistemi bu ayrımda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Piyasa temelli sistemde ihtiyaçlar menkul kıymetlerin ihracı yoluyla kısa vadeli finansman teminiyle karşılanırken; banka temelli sistemde ihtiyaçlar ağırlıklı olarak bankalar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu sistemlerden piyasa temelli olanı Anglosakson kökenli Amerika ve İngiltere'de; banka temelli olanıysa Almanya ve Japonya'da uygulanmaktadır (Ortabağ, 2018, s. 11).

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda ilk kurumlar Tanzimat öncesinde İngiliz ve Fransız sermayedarlar tarafından kurulmaya başlanmıştır. Kurulan ilk bankalar da haliyle bu ülkelerin sistemlerine uygun hareket etmiştir (Ortabağ, 2018, s. 12). Almanların uyguladıkları banka temelli sistemdeyse ticaret bankaları üstlendikleri aktif rolle toplumun tasarruflarını kaynak ihtiyacı içerisindeki kesimlere aktarmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bankacılık sistemiyse her ne kadar kendi içerisinde farklı ülkelere ait sistemleri barındırsa da temelde bir noktada birleşmektedir. Bu da devlete borç verme ve hızlı finansman temini adına devlet tahvillerinin ihracı ve pazarlanmasını sağlayan bir yapıya sahip olmalarıdır. Bunu da Osmanlı'da Galata bankerleri başlatmışken (Oktar - Varlı, 2015, s. 5), sistemin evrensel olarak en iyi uygulayanı Almanlardır (Grossman, 2010, s. 159).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'yla olan yakınlaşmasında devletin mali iflası sonrasında içerisinde bulunduğu durumu güçlendirmeye çalışması etkili olmuştur. Bunun yaşanmasında Düyun-ı Umumiye öncesinde İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'yla olan ilişkilerinde hep Osmanlı'nın zarar eden taraf olması etkili olmuştur. Düyun-ı Umumiye sonrasında dönemin Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in Alman İmparatorluğu'nu önceleyen dış politikasıyla Osmanlı-Alman iktisadi ilişkileri de o zamana kadar görülmemiş bir gelişme kaydedecektir. Bu ilişki içerisinde yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı'da devletin mali olarak ihtiyaç duyduğu destek ve gerekli finansmanın sağlanmasında Alman bankaları uyguladıkları sistemle öncü roller oynamıştır. Bu sayede Alman bankaları sadece kendi emperyalist düşüncelerinin etkisiyle finansman sağlamada değil aynı zamanda Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'ndaki politik, siyasi ve askeri ilişkilerini ilerletmesinde de önemli etkilere sahip olmuştur.

İşte tamda bu noktada tartışılması gereken Osmanlı-Alman ilişkilerinde Alman bankalarının edindikleri yerdir. Çünkü ikili ilişkilerde askeriye her zaman ön planda olsa da bu ilişkilerin de şekillenmesini sağlayan finansal yapı ne durumdaydı ve buna Alman bankalarının katkıları nasıl olmuştu?

Bu konuda, Osmanlı İmparatorluğu'nda finansal sistemin bir parçası olan bankacılık tarihi üzerine sayıca fazla kitap, makale ve tez araştırması bulunmaktadır. Fakat literatür kendi içerisinde bazı eksikleri ve sorunları barındırmaktadır. Erol Ortabağ'ın bir bütünlük içeren eseri (Ortabağ, 2018) dışında literatürde, Osmanlı'da bankacılığın/finans sektörünün kuruluş sürecini inceleyen bu denli bir esere ulaşmak zordur. Bankacılığın yanı sıra kredi kurumlarına dair benzer bir durum da mevcuttur.

Literatürde varolan eksiklik, Osmanlı'da faaliyette bulunan bankalara ait dağınık durumda bulunan çalışmalarla giderilmek durumundadır (Al, 2003). Bu da beraberinde yinelenen ve doğruluğu giderek zayıflayan bilgi yığınlarına dönüşmektedir.

Bu çalışmayla, Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılık tarihinin söz konusu durumu göz önünde bulundurularak, Osmanlı'da faaliyet gösteren Alman bankaları bir bütünlük içerisinde incelenmeye çalışılarak literatüre katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

1. Osmanlı-Alman Tarihsel İlişkilerine Kısa Bir Bakış

Osmanlı-Alman iktisadi ilişkilerini incelemeden önce iki devlet arasındaki tarihsel arka plana bakmak adeta zorunluluktur. Bu ilişkilerde Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunda etkili olan Prusya Krallığı ayrı bir öneme sahiptir. İlk diplomatik temaslar, I. Friedrich'in (1701-1713) tahta çıkışı dolayısıyla bir Osmanlı heyetinin Berlin'i ziyaretiyle (Beydilli, 1983, s. 13) gerçekleşse de Osmanlı-Alman *diplomatik* ilişkilerini oluşturan asıl gelişmeler Kral II. Friedrich'in (Büyük Friedrich) hükümdarlığı dönemine (1740-1786) rastlamaktadır. Bu dönemde farklı vesilelerle Osmanlı İmparatorluğu'yla irtibata geçmeye çalışan Prusya, özellikle Avusturya'yla giriştiği vesayet mücadelesinde Osmanlı'yı müttefiki olarak yanında görmek istemektedir. Bu amaçla, Mart 1755 ve Ocak 1757'de İstanbul'a elçi gönderen Prusya'nın ittifak çabaları, Sultan III. Mustafa'nın saltanatı döneminde (1757-1774), 22 Mart 1761'de sekiz maddelik bir ticaret anlaşmasıyla gerçek oldu (A.DVN.NMH., 1:1; A.DVNS.NMH.d., 1:15-49; Mecmua-i Muâhedat, 1878, s. 83-90).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Prusya'ya kıyasla güçlü olduğu bir dönemde, 1768-1774 arasında Rusya'yla giriştiği savaşı kaybetmesiyle imzalanan *Küçük Kaynarca Anlaşması* (1774) siyasi dengeleri tamamen değiştirmiştir. Bu değişim, Osmanlı'nın daha önceden Prusya'yla pek de tercih etmediği bir *ittifak* anlaşmasına sıcak bakmasına neden olmuş ve 1 Şubat 1790'da Hristiyan bir devletle ilk *askeri* ittifak antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla, Osmanlı-Prusya diplomatik ilişkileri zirveye ulaşmıştır.[1]

İttifak anlaşmasıyla Prusya kendisine müttefik bulsa da IV. Koalisyon Savaşı'yla Fransa'nın 1806'da Berlin'i işgal etmesi, Osmanlı-Prusya ilişkilerini etkilemiş ve duraklama dönemine girilmiştir (Karal, 1983, s. 165). Koalisyon Savaşları'na son veren 1815 Viyana Antlaşması'na kadar ikili ilişkilerden bahsetmekse pek de mümkün olmamıştır.

Alman topraklarında siyasi ve askeri durum 1815 sonrasında normale dönerken aynı dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu, İngilizlerle bir ticaret anlaşması imzalamaktaydı (Kütükoğlu, 2013, s. 138). 1838 Balta Limanı Antlaşması'yla İngilizler, Osmanlı'dan ticari imtiyazlarla elde etmekteydi. Bu dönemde temelde iktisadi bir birlik olan *Hansa Birliği* de Balta Limanı'nın sağladığı imtiyazlardan yararlanmak adına harekete geçmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'yla 20 Mayıs 1839'da bir anlaşma imzalamıştır (HR. SYS., 1887/2-1; İ.HR., 8/374-1; HAT, 1183/46702-1; *Mecmua-i*

---

[1] 22 Mart 1761'de imzalanan antlaşma, 31 Ocak 1790'da 50 yıl süreyle uzatıldı (*Mecmua-i Muâhedat*, 1878, s. 83-90; Beydilli, 1984, s. IX-X; Önsoy, 1981, s. 1424).

Muâhedat, 1878, s. 94; Kurdakul, 1981, s. 231-236; Müller, 2002, s. 111). Bu antlaşma aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'yla bir Alman devlet yapılanması arasında imzalanan ilk imtiyazlı ticaret anlaşmasıydı.

Osmanlı İmparatorluğu, Hansa Birliği'yle imzalanan imtiyazlı ticaret antlaşmasından sonra 22 Ekim 1840'ta Prusya önderliğindeki bir diğer Alman iktisadi yapılanması *Zollverein* ile de aynı şartlar altında antlaşma imzalamıştır (Kurdakul, 1981, s. 245-248; Béatrice, 2015, s. 68). Bu iki ayrı antlaşmayla Osmanlı-Alman *iktisadi* ilişkileri o döneme kadar ki en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Hansa Birliği ve Zollverein gibi iktisadi birlikteliklere sahip Almanlara kıyasla yabancılara karşı gümrüksüzlüğün bir göstergesi olan kapitülasyonları uygulayan Osmanlı İmparatorluğu zaten sanayileşememiş küçük ölçekli üretim sektörünüyse tamamen yok etmekteydi. Buna bir de vergilerin düzenli toplanamayışı, içte ve dışta askeri harcamaların artışa geçmesi ve toprak kayıpları da eklenince devletin maliyesi içinden çıkılmaz bir hal almaktaydı. Tam da bu dönemde başlayan Kırım Savaşı (1853) sırasında alınan *ilk* dış borç zamanla içinden çıkılmaz bir hal alarak 1870'lerde Osmanlı maliyesinin işlevsiz hale gelmesini ve devlet tahvillerine olan uluslararası talebin düşmesine neden olmuştur. 1876 Sırbistan-Karadağ ayaklanmaları, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında ödenen yüksek savaş tazminatı (Karal, 1983, s. 422-426) devlet maliyesinin artan oranda bozulmasında rol oynamıştır.

Kırım Savaşı'ndan 1874'e kadar ki tüm borçlanma ve faizler altından kalkılmaz bir hale geldiğinde, 6 Ekim 1875 tarihli Heyet-i Vükela kararıyla devlet maliyesinin iflası verilmek zorunda kalındı (Sağlam, 2007, s. 37).

1875'teki moratoryumun ardından mali durumun düzeltilmesi adına arayışa giren Osmanlı yönetimi, istenilen adımları atamayınca Hicri 28 Muharrem 1299'da *Muharrem Kararnamesi*'ni ilan etmek zorunda kaldı (HR.İD., 292: 53). Bu kararnameyle, *Düyun-ı Umumiye İdaresi* adıyla bir kurum teşkilatlandırılarak devlet borçlarının çeşitli vergilerden sağlanan gelirle ödenmesi düşünülmüş ve İngiltere, Fransa, Hollanda, İtalya, Avusturya ve Almanya'nın yanı sıra Osmanlı'dan da temsilcilerin yer aldığı bir komisyon kurulmuştur (Küçük - Ertüzün, 1994, s. 58-62).

Osmanlı yönetiminin Düyun-ı Umumiye aracılığıyla tahvil sahipleri ve Galata bankerleriyle borçların yeniden yapılandırılması konusunda uzlaşmaya varması, Avrupa finans piyasalarından Osmanlı'ya fon akışını yeniden canlandırmıştır (Ortabağ, 2018, s. 241). Bu dönemde Alman yatırımcılar da Osmanlı'ya gelmeye başlamıştır. Sultan II. Abdülhamid, İngiliz ve Fransızlara kıyasla yatırımlarda ortak olarak artık Alman İmparatorluğu'nu görmekteydi.

Alman İmparatorluğu'nun (1871) kuruluşundan itibaren ulaşılan endüstriyel gelişmişlik, hammadde ve pazar ihtiyacı 1888'de Kayzer II. Wilhelm'i, *Weltpolitik* (Önsoy, 1982, s. 15) adını verdiği yayılmacı politikasını izlemeyi zorunlu kılıyordu. Aynı zamanda finans sektöründe biriken likidite, yatırım yapan Alman bankaları ve bu bankaların krediler yoluyla finansman sağladığı yatırımcılar da Kayzer'i yeni pazarlar konusunda zorluyordu. Bu doğrultuda Togo, Kamerun, Güney-Batı Afrika ve

Alman Doğu Afrikası[2] kısa sürede Alman emperyalizminin yayılma alanları haline getirildi. Ancak hammadde açısından zengin olmayan bu yerler Kayzer'in hedefini Yakındoğu'ya yöneltmesine neden oldu (Önsoy, 1982, s. 15). Batı Avrupa sanayi ülkelerinin denetimi altında bulunan coğrafya, Alman ürünleri için de iyi bir pazar ve hammadde deposuydu. Aynı zamanda bir tarım ülkesi olmasıyla da gıda tedarikinde önemli bir yere sahipti. Bunlara ek olarak Alman endüstrisinin ihtiyaç duyduğu krom, bakır, kurşun ve petrol gibi maden yatakları da işletilmek üzere yatırımcı beklemekteydi. Tüm bu düşüncelerle Kayzer, Kasım 1889'da İstanbul'u ziyaret ederek güvene dayalı bir yakınlaşmayı tesis etmek adına elinden geleni yapacaktı (Çolak, 2016, s. 83).

Kayzer II. Wilhelm önderliğindeki Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkilerini geliştirmek istemesindeki temel yaklaşımları bu şekildeyken Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in bu yakınlaşmadan beklentileriyse farklıydı. Kayzer'in ziyareti Şansölye Bismarck'ın iktidar yıllarında Rus dostluğuna tercih edilen Osmanlı'yla değişen Alman dış politikasının önemli adımlarından biriydi. Yukarıda da belirtildiği üzere yer altı ve yer üstü hammadde kaynaklarının yanı sıra kalabalık nüfusuyla Osmanlı, Alman emperyalizmine büyük faydalar sağlarken Sultan'ın da *Panislamizm* politikasının Avrupa'da destekçi bulmasını sağlamıştı. Bu sayede hem Osmanlı Sultanı hem de Alman Kayzeri, sömürge coğrafyalarındaki Müslümanları İngiliz, Fransız ve Rus yönetimleri aleyhine kullanabileceklerdi (Önsoy, 1982, s. 16). Özellikle Kırım Savaşı sonrasında güç kaybeden Osmanlı, süreç içerisinde müttefiklerinden yeterli desteği görememenin yanı sıra sürekli toprak kaybına da uğratılırken (Karal, 1983, s. 79)[3] başta Prusya olmak üzere Alman İmparatorluğu'yla yaşanan olumlu gelişmeler bu devletle yakınlaşmayı sağlamıştı. Fakat Sultan II. Abdülhamid, önceki toprak kayıpları ve politik kaosu göz önünde bulundurarak temkinli bir politika izleme taraftarıydı (Sultan Abdülhamit 1984, s. 25; Yüceer, 1987, s. 24). Sultan, her ne Almanlara karşı temkinli olmak istese de konjonktür gereği yakınlaşmaktan başka da bir şansı bulunmamaktaydı. Aynı şekilde Kayzer II. Wilhelm de emperyal çıkarları için dış politikasında Osmanlı'yı öncelemeye başlamıştı. Bu kapsamda 1887'de imzalanan ve 1890'da yenilenecek olan Alman-Rus İttifak Anlaşması yenilenmeyecek buna karşın 26 Ağustos 1890'da Osmanlı İmparatorluğu'yla bir ticaret anlaşması imzalanacaktır (Düstur, I. Tertip, Cilt: VI, s. 728-737).

Sultan ve Kayzer'in politik iş birliği yadsınamaz bir seviyeye ulaştığında iktisadi ilişkiler de gelişmeye başlamıştı. Özellikle, Anadolu ve Bağdat Demiryolları'nın yapım ve işletim imtiyazlarının Alman yatırımcılara verilmesi, Osmanlı'nın Almanlar için yeni faaliyet alanı olarak belirlenmesini sağlamıştı. Tüm bu ve benzeri siyasi ve iktisadi yakınlaşmaların yanı sıra Almanların Müslüman sömürgeye sahip olmamaları ve

2 Günümüzde Ruanda'nın büyük bir kısmıyla Burundi, Tanzanya ve Mozambik'in de bir kısmını içine alan bölge.

3 1871'de Fransa'nın Alman Birliği tarafından yenilgiye uğratılması Osmanlı'yı dış politikada başka aktörlerle çalışmaya itti (Kurat, 1986, s. 10).

Sultan'ın İslamcılık politikasını desteklemeleri Osmanlı'nın Almanya'ya yakınlaşmasında artı etkiye de sahipti (Önsoy, 1982, s. 17).

Kayzer II. Wilhelm'in 1889'daki ilk ziyaretiyle Osmanlı'daki Alman yatırımları bir yandan başlarken diğer bir yandan da yeni yatırımlar konusunda çalışmalar devam etmekteydi. Bu kapsamda, 1897'de İstanbul'a görevlendirilen Marschall von Bieberstein, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman siyasi ve ekonomik emellerini başarıyla temsil ederken Alman ticari beklentileri hakkında da iyimser bir rapor hazırlatmıştır. Bu raporda, Alman sanayi ve sermayesinin genişlemesi için bolca alan olduğu; ordu-demiryolları, limanlar ve inşa edilecek köprüler, elektrik işleri, tramvaylar, deniz taşımacılığı gibi konuların Almanlara için iyi bir şans sunduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Anadolu Demiryolu'nun mevcut halinin Dicle ve Fırat bölgelerinin yanı sıra Basra Körfezi'ne bağlanmasını da tavsiye edilmiştir (Henderson, 1948, s. 58-59).

Bieberstein'in tüm bu tavsiyelerinin de etkisiyle Osmanlı-Alman ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olan, Kayzer II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'na ikinci ziyareti planlanmıştır. Kayzer, yapılacak görüşmeler için Dışişleri Bakanı Bernhard von Bülow[4] ve Deutsche Bank'ın genel müdürü Georg von Siemens'i de beraberinde getirmiştir. 18 Ekim-26 Kasım 1898'de gerçekleşen ikinci ziyaret (Alkan, 2008.) sonuçları itibarıyla ikili ilişkilerinde siyasi olduğu kadar iktisadi etkileriyle de ilerleyen dönemde iki devletin ilişkilerine yön verici özelliktedir.

Kayzer II. Wilhelm'in iktidarıyla Osmanlı-Alman ilişkileri her alanda gelişmeye başlamıştı. Öyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı sermaye içerisindeki Alman payı her geçen gün artmakta, en büyük paya sahip İngilizlerin payıysa bu dönemde tersi istikamette azalmaktaydı. İngiltere, 1887'de Osmanlı'da yüzde 61'lik bir ticaret hacmine sahipken aynı dönemde Almanya'nın oranı sadece yüzde 6'ydı. 1910'a gelindiğindeyse her iki ülkenin ticaret hacmindeki değişim dikkat çekici bir seviyeye gelmişti. İngiltere'nin ticaret hacmi yüzde 35 seviyesine gerilerken, Almanya yüzde 21 seviyesine yükselmişti. Almanya'nın Osmanlı'ya yönelik bu dönemdeki ticareti tek başına düşünülmemeli, bu işlemlerde her ne kadar oran tam belli olmasa da Avusturya-Macaristan üzerinden gerçekleşen Alman mal akımı da dikkate alınmalıdır. Avusturya'nın 1887'de yüzde 12 olan ticaret hacmi, 1910'da Almanya'yla aynı seviyeye yüzde 21'e çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki, Almanya aradan geçen neredeyse çeyrek asırlık süreç içerisinde İngiltere'nin üstün konumunu Avusturya'yla ele geçirmiştir (Ortaylı, 2018, s. 53).

2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Faaliyette Bulunan Alman Bankaları

Almanya'da sanayi devriminin gerçekleşmesiyle dış ticaret ve sömürgecilik yoluyla sağlanan servet birikiminin bu sektöre kredi olarak aktarılması, finans sektörünü geliştirirken; Osmanlı'daysa borç para gereksiniminin karşılanması bankaların kurulmasını gerekli kılmıştı (Akgüç, 1989, s. 10). 1873 Mayıs'ında Avusturya ve Almanya'daki bankacılık krizleri (Grossman, 2010, s. 67) global krize dönüşünce etkileri 1875'te Osmanlı'yı iflasa sürüklemişti. İflasla içine girilen mali

4 Bu ziyaretten bir yıl sonra 16 Ekim 1900'de Şansölye olacaktır.

bunalımın devam ettiği süreçteyse bankaların kurulmasına belli süre izin verilmedi. Bu süreç, 1881'de Düyun-ı Umumiye'nin kurulmasıyla bir müddet daha devam etti.

Düyun-ı Umumiye'den önce devlete borç verme üzerine yapılan bankalar aynı zamanda devlet tahvillerinin dış sermaye piyasalarında pazarlanmasını sağlamaktaydı. Osmanlı bankalarının dikkat çekici özelliği, spekülatif hareketlerden yararlanmak adına çoğunun tek şubeli ve daha çok Galata bankerlerinin girişimiyle kurulan küçük çapta işletmeler olmalarıydı. Düyun-ı Umumiye sonrasında uluslararası konjonktürün de etkisiyle dünya piyasalarında dalgalanmalı bir seyir hâkim oldu. Bu durum, Osmanlı finans sektörünü de yakından ilgilendirmekteydi. 1885'te ticaret dünyasında yaşanan çok sayıda iflas vakasına banker ve borsacılar da eklenince toparlanma süreci uzun sürdü. Bu süreç, 1888 ortalarında, Ziraat ve Selanik bankalarının kurulmasına kadar etkisini devam ettirdi (Ortabağ, 2018, s. 71). İlgili bankaların kurulması, Avrupalı bankaların zamanla Osmanlı'da şubeler açmasına da ön ayak oldu.

İlgili bankalarının kurulmasının etkisiyle, Osmanlı'da şubeler açmaya başlayan Avrupalı bankalar arasında Almanların ağırlığı da artarak devam etti. Alman bankaları diğer ülkelerin aksine kendi etki alanlarının olduğu yerlerde faaliyet göstererek ulusal çıkarlarını korumakta ve aynı zamanda kendi ülke firmalarını da desteklemekteydi (Akgüç, 1989, s. 9). Almanya gibi İngiltere ve Fransa'nın aynı yöndeki iktisadi hamleleri Osmanlı topraklarını adeta bir rekabet alanına çevirmişti. İngiltere bu dönemde savunma durumuna geçerken; Almanya, modern ekonomisini tekelci bir biçimde kurabilmesinin sağladığı olanaklarla, dünyadaki etki alanını İngiltere'nin aleyhine genişletirken dönemin emperyalist düşünceleri çerçevesinde yatırımcılarının ihtiyacı olan sermaye ihracını 4D olarak da tanımlanan dört büyük banka Deutsche Bank, Diskonto-Gesellschaft, Dresdner Bank ve Darmstädter Bank aracılığıyla yürütmeye başladı. Bu bankaların işlemleri hakkında Dresdner Bank yöneticilerinden birisi şu açıklamayı yapmaktadır: "*Bu dört büyük bankanın her birisinin belirli etki alanları vardır. Diğer bankalar bu alanları ele geçirmeye çalışmazlar.*" Alman İmparatorluğu'nun emperyal düşüncelerinin bir ifadesi olan bu açıklamaya nazaran başlangıçta birbirlerinin çalışma alanlarına saygı duyan bu bankalar zamanla kendi emperyal düşünceleriyle hareket ederek çatışmalar yaşayacaktır. Bu çatışmaların temelindeyse, Osmanlı İmparatorluğu'nda kimin söz sahibi olacağı etkili olmuştur. Başında beri bilinen bir gerçek vardı ki, Alman emperyalizminin dünyayı bölüşme ve faaliyet planında Osmanlı İmparatorluğu'na ait işlemlerde söz sahibi Deutsche Bank'tır (Feis, 1961, s. 65).

Deutsche Bank'ın, Anadolu ve Bağdat Demiryolları için finansman sağlaması bu konudaki ayrımın bir göstergesiydi; bu finansman Alman sanayisinin Osmanlı topraklarına adım atması için de ciddi bir adımdı (Pamuk, 2005, s. 211-212). Bu yatırımın yanı sıra 1910'da Osmanlı Maliyesi'ne finansman sağlanması da verilebilecek birçok örnekten biriydi. Osmanlı'nın ekonomik anlamda sıkıntıya girmesi ve borç konusunda İngiltere ve Fransa'yla yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması sonrasında, Almanlar borç vermeyi kabul etti (Mead, 2003, s. 208). Bu konuda ana yüklenicinin

Deutsche Bank'ın önderliğindeki konsorsiyum olması diğer Alman yatırımcılara da örnek oldu.

Deutsche Bank'ın Osmanlı maliyesiyle ilişkilerini geliştirmek ve emperyal çıkarlarını daha iyi bir şekilde hayat geçirmek adına da gerçekleştirdiği çalışmalardan birisi de Osmanlı borçlarına ait hisse senetlerini toplamasıdır. Özellikle 1880'lerden itibaren İngiltere'nin satışa çıkardığı hisselerin alınmasına önem vermiştir. Bu sayede 1890'lardan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı sermayenin en büyük ilgili alanı olan Osmanlı borçları konusunda elini güçlendirmeye başlamıştır ki, bu dönemde yabancı sermaye sırasıyla Osmanlı borçları, demiryolu ve bankacılık sektörlerinde adlarından söz ettirir olmuştur. Bu sıralama içerisinde Deutsche Bank'ın hem borçlar hem de bankacılık faaliyetleriyle yer alması Alman emperyalizminin Osmanlı topraklarındaki etkinliğini göstermesi açısından önemlidir (Ortaylı, 2018, s. 62-63).

Deutsche Bank'ın Osmanlı'daki aktif etkinliği Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etse de bu bankadan çok daha önce kurulan ve Filistin'de faaliyetlerine başlayan özellikle de dönemin Alman emperyal dış siyasetinin önemli politik adımlarından *Drang nach Osten* ile uyumuyla adından söz ettiren Deutsche Palästinabank da imparatorluğun levant kıyılarında varlık göstererek hem Alman Protestan Cemaati – Templer hem de bölgeye gelen hacılar, turistler ve özellikle de Yahudi göçmenlerin iktisadi etkinliklerinde varlık göstermektedir.

Deutsche Bank ve Deutsche Palästinabank'ın yanı sıra kendine ana faaliyet alanı olarak başta Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Anadolu ve Rumeli topraklarını seçen fakat kısa sürede Mısır'dan Fas'a kadar genişleyen Deutsche Orientbank da unutulmamalıdır. Banka, yöneticilerinin aktif bir şekilde fırsatları değerlendirerek hızlı kararlar almasıyla faaliyette bulunduğu kısa süre içerisinde Akdeniz coğrafyasında Alman emperyalizminin yayılmasında önemli rol oynamıştır.

Alman emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yayılmasında başta krediler yoluyla daha sonra da kendi çeşitli yatırımlarıyla özellikle de Alman yatırımcıların finansal olarak desteklenmesi ve gerektiğinde bu yatırımcıların şirketlerine ortaklık yoluyla katılım sağlanmasıyla aktif rol oynayan bu üç Alman bankası, Deutsche Palästinabank, Deutsche Orientbank ve Deutsche Orientbank, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kuruluş tarihleri dikkate alınarak ayrı başlıklar altında aşağıda değerlendirilecektir.

3. *Drang nach Osten*'in Uygulayıcısı Olarak Deutsche Palästinabank

Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk Alman bankası Deutsche Palästinabank'ın kuruluşu Almanların *Drang nach Osten* politikasının adeta kısa bir tarihçesidir. Filistin'de yerleşik bulunan Templer'in (Kudüs Alman Protestan Cemaati) zaman içerisinde ekonomik bir güç olarak yükselmesindeki en önemli adımlardan biridir. Almanlar, Avrupalı yatırım bankalarının önemli rol oynadığı Filistin'in (ya da daha geniş anlamda Güney Suriye'nin) ekonomik modernleşmesinde rol almaya çalışırken bir yandan da bu banka aracılığıyla, 19. yüzyılın sonlarında Ortadoğu'daki etkinliklerini de arttırma çabası içerisine girdiler.

Filistin'in finansal hayatı, 19. yüzyılın ortalarına kadar mevduat, kredi işleri ve aynı zamanda hem artan mal ve bağış trafiği hem de hacı, turist ve (Yahudi) göçmen akışının ortaya çıkardığı çeşitli para birimlerinin değişimi ve transferiyle uğraşan Jacob Valero (1848), M. P. Bergheim & Söhne (1851) ve Pilger-Missions-Handlung (Hac Misyon Kuruluşu-1856) gibi özel bankalara (tüccar bankerlere) yeterli hareket alanı sunmaktaydı (Gross, 1988, s. 150).

Filistin'in demografik yapısına en büyük etkilerden biri olan Birinci Aliyah ile 1860'lardan itibaren on sekiz bin civarında olan nüfus, yüzyılın sonunda elli bin dolaylarına çıkmıştı. Bu dönemde, özel bankalar da gayrimenkul piyasasına girmeye başlamıştı. Bu olaylar, 1891 Kasım'ında Filistin'de yabancılara toprak satma konusunda periyodik olarak yinelenen yasaklardan biriyle sonuçlandı. Bu yasak, bölgenin önde gelen kapitalistlerini ve özel bankalarını da büyük likidite sorunlarına itti. Bu bankalardan biri de 1851'de kurulan ve Londra bankaları için acente olarak çalışan M. P. Bergheim & Söhne'ydi (Grunwald, 1965, s. 92). Banka, 1892 Ocak ayında iflas ederken aynı zamanda Osmanlı Bankası'nın acentesi olarak çalışan Alman asıllı Johannes Frutiger'in şirketi Frutiger & Co. (Grunwald, 1965, s. 94) için de süreç daha uzun ve daha karmaşıktı ama aynı son kaçınılmazdı. Zaman içerisinde iflasını açıklayacak olan Frutiger & Co., ileride Deutsche Palästinabank adını alacak olan Alman Filistin ve Şark Şirketi (Deutschen Palästina- und Orient-Gesellschaft)'nin temelini oluşturacaktır.

1892 Eylülü'nde Yafa-Kudüs Demiryolu'nun açılması, bölge emlak piyasasında işlerin kademeli olarak yeniden canlanmasını ve bu sayede Frutiger'in de işlerinin iyileşmesini sağladı. Bu olumlu gelişmesinin yaşanmasında, Frutiger'in ortaklarından Joseph Navon Bey'in ilgili demiryolu hattının *babası* olarak tanınması da etkili olmuştur (BOA, A.DVN.MKL., 32:9). Fakat işlerin iyiye gittiği bir dönemde sağlık sorunları nedeniyle bir türlü kendini toparlayamayan J. Frutiger, şirketin yönetimini Wilhelm Faber'e devretse de işler eskisi gibi iyi gitmemekte ve aynı Bergheim & Söhne de olduğu gibi, 11 Nisan 1896'da iflas kararı açıklanmaktadır.

Alman Filistin ve Şark Şirketi'nin kurulması işte tam da bu noktada "Frutiger & Co.'nun çöküşünün bir sonucu" ve aslen "şirket, Frutiger & Co.'nun lehine bir yardım eylemi" (Gross, 1988, s. 151) idi. Şirketin kurucuları, Kudüs Alman Protestan Cemaati'ne mensup kişilerdi; kurucular bu şirketten olağanüstü bir kâr beklemiyordu. Kendilerini, Drang nach Osten'in ekonomik çıkarlarının korunması ve kutsal topraklarda Protestan cemaatinin teşvikine adayarak, Kudüs'te 1 Mayıs 1897'de (Vorarlberger Landes-Zeitung, 16.06.1899, s. 2; Gross, 1988, s. 149), 100 bin Alman Markı kuruluş sermayesiyle ilgili şirketi kurdular. Aynı yılın Aralık ayından itibaren de Alman Filistin ve Şark Şirketi, Deutsche Palästinabank resmi adıyla bir banka şubesi kurdu (BArch, Der Tropenpflanzer, Juli 1897, R 8024:325, 0001; Ortaylı, 2018, s. 161). Bu durum, Deutsche Palästinabank'ın yalnızca bir banka olmadığının aynı zamanda bir cemaatin kendi gelecekleri adına finans alanına adım atmasının da göstergesiydi.

Tüm bu düşüncelerle, Kudüs'te kurulan bu ilk şube ne yazık ki, Wilhelm Faber ismi ve iflas eden Frutiger ile olan bağlantılarından dolayı bazı kesimlerde haklı olarak şüphe ve güvensizlik uyandırsa da mütevazı başlangıç sermayesi ve Filistin'deki çoklu

rekabet ortamında var olma savaşı vermeye başladı (Schwanitz, 2002, s. 163). Çevrenin tüm olumsuz yaklaşımlarına karşın Alman Filistin ve Şark Şirketi, kurucuları olan Kudüs Alman Protestan Cemaati'nin ekonomik desteğini de arkalarına alarak bankaya yeterli bir deneme süresi ve şans vermeye kararlıydı. Tam da bu ortamda şirket, 1897'de toplamda 13 bin Mark'tan fazla kaybı olduğunu rapor etmesine rağmen yine de kurucular, 1899 Mayısı'nda sermayelerini önemli ölçüde artırarak işletmelerini bir hisse senedi şirketine dönüştürmeyi başardılar. Bununla birlikte, *Alman Filistin ve Şark Şirketi* ile *Deutsche Palästinabank*'ın varlığının yarattığı isim karmaşasının önüne geçmek adına şirket, *Deutsche Palästinabank* adı altında birleşme kararı aldı. Birleşme kararının yanı sıra aynı zamanda sermaye artışı için de karar alındı. Bu artış için belirleyici olan faktörse, Hohenlohe ailesinin endüstriyel olarak en başarılı ismi ve Almanya'nın sayılı zenginlerinden Prens Christian Kraft ile üç yeni üyenin katılması ve kurucu üyelerden Karl von der Heydt'in hisselerini arttırmasıydı. İlerleyen yıllardaysa Prens Christina Kraft, şirketin ana hissedarı olacaktır (Gross, 1988, s. 22).

Sermaye artışı ve Prens Kraft ile beraberindekilerin şirkete dâhil olmasıyla, yeni adıyla Deutsche Palästinabank AG, 1899 Mayısı'nda 450 bin Mark sermayeyle kuruldu ve 26 Ekim 1899'da Berlin'de tescil edildi. Şirketin amacı, Filistin özelinde ve Levant'ta ticaret, para ve kambiyo senetlerinin tahvili olmak üzere diğer tüm bankacılık işlemlerini yürütmekti. Şirket yapısında yaşanan bu değişimle birlikte şubeleşme konusunda da önemli adımlar atıldı. Yafa'da var olan acente şubeye çevrilirken, Gazze'deki acenteyse 1900 yazında işlemlere başladı (Gross, 1988, s. 155).

1904'te Filistin'e başlayan İkinci Aliyah ve buna bağlı olarak gerçekleşen sermaye girişleri, on yıl boyunca devam eden büyük bir ekonomik canlılığı da beraberinde getirdi. Filistin'de yaşanan bu finansal canlanma aynı zamanda bankanın faaliyetlerini de arttırdı. Haziran 1904'teki genel kurulda, bölgede yaşanan yoğunluğa cevap verebilmek adına Hayfa'da üçüncü şubenin açılmasına onay verildi. Şubenin başına da Hermann Frutiger getirildi. Hayfa'daki şubeye ek olarak, Ortadoğu'nun önemli finans merkezlerinden Beyrut'ta da bir acente (daha sonra şube) açılmasına karar verildi. Şubeler ölçeğindeki bu artış bankanın finansal anlamda da güçlenmesini sağladı. Yahudi göçleriyle her geçen sene sermayesini artıran banka, 1906'da sermayesini 1 milyon Marka çıkardı (Hoffmann-Halle, 1915, s. 411).

Deutsche Palästinabank'ın ortaklarından Prens Kraft, bankanın önemli hissedarlarından biri olsa da Almanya'daki işleri içerisinde bu yatırımı küçük ve muhtemelen önemsiz bir parçaydı. Bunun nedeni, Fürstenberg Prensi Max Egon ve Hohenlohe-Oehringen prenslerinden Friedrich Karl gibi diğer aristokrat kapitalistlerle birlikte sermaye yatırımı, finans ve yönetim şirketi olan *Prens Grubu* (Fürstenkonzern) adıyla tanınan bir holding kurmalarıydı. Bu grup, 1905'te Madeira AG'ye, 1908'deyse Handelsvereinigung AG adıyla 15 milyon Mark sermayeli bir şirket haline geldi. İleri de görüleceği üzere Prens Grubu'nun bir anda bu kadar büyümüş olması ani mali bunalımı da beraberinde getirerek Deutsche Palästinabank üzerinde yıkıcı etkilerini gösterecektir.

Handelsvereinigung AG'nin kurulmasıyla birlikte bir yandan Deutsche Palästinabank ön plana çıkarken, bir yandan da Hohenlohe Grubu, Hamburg'ta

bulunan Alman-Levant Nakliye Hattı'nın (Deutschen Levante Schiffslinie) kontrol edilmesi için başarılı bir güç mücadelesine öncülük etti. Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Deutsche Palästinabank'ın Hamburg'ta şube açmasını da sağladılar. Bu sayede prenslerin banka yönetimindeki gücü daha da arttı (Gross, 1988, s. 156-157).

Deutsche Palästinabank AG'nin çıkarılacak tüm yeni hisselerin Handelsvereinigung AG tarafından bir milyon Marka devralınmaya hazır olduğu bilinerek, 18 Haziran 1908'deki genel kurulda şirketin kayıtlı sermayesinin beş milyon Marka çıkarılmasına karar verildi. Aynı toplantıda şirketin adının *Deutsche Filistin- und Levante-Bank* olarak değiştirmek için yapılan başvuruysa reddedildi. Bunun amacı Filistin ve Suriye'deki işi daha da geliştirmek olduğu açıktı. Bu sayede, banka belirli bir coğrafyaya bağlı kalmak zorunda olmayacaktı. Bu karardan sonra, Hamburg'da bir şube kurulmasına karar verildi. Kurulacak olan bu şubeyle bankanın denetleme kurulunda da artık iki Hamburg şirketinin, Georg Kleinwort ve Anth Schröder & Co.'nun temsilcileri de yer aldı (Gross, 1988, s. 157).

Hamburg'ta şube açılması konusunda, İngiltere ve Rusya arasında kısa süre önce gerçekleştirilen Reval Görüşmeleri'nin (9-10 Haziran 1908) muhtemelen etkisi olmuştu. Bankanın bu görüşmelerden çok kısa bir süre sonra, 18 Haziran'da, genel kurulunu toplayarak, amacı Almanya ile Yakındoğu arasındaki nakliye işlerini genişletmek ve nakliye şirketlerini destekleyici krediler vermek olan bir şube açması dikkate değerdi. Bu sayede, Drang nach Osten politikasına uygun hareket edilecek ve Almanya'nın doğudaki emperyal çıkarları korunmaya çalışılacaktı.

Banka, Kudüs Alman Protestan Cemaati'nin etkisinden çıkarak bir hisse senedi şirketi haline geldikten sonra her geçen gün kendini geliştirmeye ve büyümeye devam etti. 1910'da, özellikle *Filistin ve Levant* üzerindeki coğrafi yetki sınırının kaldırılması yönünde banka tüzüğü değiştirilerek daha önceden sadece güney Suriye'de faaliyet göstermelerine karşı artık Şam ve Trablus'ta şubeler açıldı ve bankanın 5 milyon Marklık hisseleri borsada işlem görmeye başladı. Kurucu üyelerden Karl von der Heydt'ın bankadaki hisselerinden elini çekmesiyle de Prens Christian Kraft'ın hisseleri yüzde 50'yi geçti ((Young, 1992, s. 34; Weltwirtschaftliches Archiv, 1916, s. 153; Gross, 1988, s. 158).

Yönetimde değişikliklerin yaşandığı bir süreçte, Osmanlı ile İtalya arasındaki Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanların savaş alanı dışındaki eylemlerinden biri olan Beyrut bombardımanıyla bölgenin finans merkezi oluşuna zarar verilmek istendi. Bu kapsamda, Beyrut'ta yaşanan İtalyan bombardımanıyla Selanik Bankası ve Osmanlı Bankası isabet eden top mermileriyle ağır hasar alırken bu bankalara komşu olan Deutsche Palästinabank şubesinin de dış cephesi büyük hasar alır (Neues Wiener Journal, 26.02.1912, s. 4; Salzburg Wacht, 27.02.1912, s. 4.; Şıvgın, 1989, s. 100-102).

Bombardıman olayı banka yönetimini her ne kadar tedirgin etse de 1914 Nisanı'na kadar başta Kudüs olmak üzere Hayfa, Yafa, Trablus, Beyrut, Şam ve İskenderun'da

yeni şubeler açıldı. Nasıra ve Nablus'ta da acenteler yoluyla faaliyetlere devam edildi (Freely & Freely, 2014, s. 74; Schwanitz, 2002, s. 172).[5]

Kuruluşundan itibaren sürekli gelişme gösteren banka, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı'da yaşanan siyasi ve askeri krizlerden ve 1913'te Almanya'da büyük şirketlerin yaşadıkları finansal krizlerin Prens Grubu'nu (Früstenkonzern) da etkilemesiyle sarsıldı. Kısa sürede yıkıcı etkileri ortaya çıkan kriz sonucunda Prens Grubu aynı yıl tasfiye edildi. Bu tasfiye işlemi Deutsche Bank tarafından gerçekleştirildi. Bu süreçte grubun önem kazanmaya başlayan yatırımlarından Deutsche Palästinabank da etkilenerek tasfiyesine başlandı. Fakat bu işlem grubun Almanya'daki yatırımlarına öncelik verilmesinden dolayı ilerleyen bir tarihe bırakıldı.

Prens Grubu'nun tasfiyesi sürecinde, Yakındoğu'da faaliyette bulunan bir başka Alman bankası Deutsche Orientbank, faaliyetlerini genişletme adına tasfiye için sırasını bekleyen Deutsche Palästinabank'a talip oldu. Yapılan görüşmeler sonucunda bankanın şubelerinin, 1 Temmuz 1914'te Deutsche Orientbank'a devredilmesine karar verildi. Fakat kısa bir süre sonra genel savaşın patlak vermesi buna izin vermedi (Barth, 1997, s. 70).[6]

Savaşla birlikte faaliyetleri duran Deutsche Palästinabank'ın Filistin'deki şubeleri 1922'de İngiliz Manda yönetimi tarafından tasfiye edildi. Almanların Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmaları sonrasında bankanın Almanya'da bulunan kısmıysa 1919-20'de Alman Milli Bankası (Nationalbank für Deutschland) ve Sichel Grubu'nun katılımıyla Frankfurt'a taşındı ve Westbank AG adını aldı. Westbank AG ise Wilhelm Faber tarafından temsil edildi. Böylelikle, Johannes Frutiger'in eski ortağı Deutsche Palästinabank'ın da kapanmasında aktif olarak yer aldı.[7]

4. Akdeniz'de Bir Alman Bankası: Deutsche Orientbank

Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalizmle bütünleşen Anadolu kıyılarında 1906'dan itibaren şubeleşen Deutsche Orientbank'ın temelleri, 1881'de Alman Milli Bankası ve Yunan Milli Bankası'nın merkezi Berlin'de olan benzer adlı *Orientbank*'ı 10 milyon Frank sermayeyle Atina'da kurmasıyla atıldı (BOA, BEO, 2696: 202165; BOA, BEO, 2758: 206795). Bu sayede Almanlar dolaylı da olsa ilk defa Osmanlı'da bankacılık faaliyetleri yürütebilecekti. Fakat 1905 sonlarında, bankanın yöneticilerinden Richard Witting, Yunan tarafının iyi bir partner olmadığı yönünde notunu düşerken aynı zamanda İstanbul şubesi müdürü Rössler de bir başka Alman bankası, Dresdner Bank'ın bu bankada yer alması için çaba göstermekteydi. Görüşmeler sonunda,

---

5 Yakın zamanda savaşın patlamasıyla Deutsche Palästinabank, şubelerinin alınmadığı söylenmektedir. Buna karşın Deutsche Orientbank da savaş nedeniyle bir önceki yılın mali durumuna sürüklendiğini belirtmiştir. Tüm bu tartışmaların ışığında Ağustos ve Ekim 1914 arasında Deutsche Palästinabank'ın Deutsche Orientbank'a satışı tartışılmaktaydı.

6 Boris Barth'ın bu fikrine muhalif olacak fikirler de mevcuttur. Bunlardan biri de bankanın yapılan anlaşma sonucunda Deutsche Orientbank'a satıldığına yöneliktir (Hoffmann-Halle, 1915, s. 413; Daily Consular And Trade Reports, 1914, s. 973); Fakat Deutsche Orientbank'ın Levant Trade Review'e düzenli olarak verdiği reklamlarında 1914 sonrasında şubelerinin sayısında ve bulunduğu yerlerde bir değişiklik yoktur (Levant Trade Review, June Quarter 1911, s. 73; Levant Trade Review, December Quarter 1914, s. 264).

7 1968'deyse bir şirket olarak Südbank'a dönüştürüldü (Gross, 1988, s. 158).

1904'ten beri Orientbank'a ortak olan Dresdner Bank ve A. Schaffhausen'schen Bankverein, Yunan Milli Bankası'nın paylarını almayı kabul ettiler. Devir işlemlerinden sonra 16 milyon Mark sermayeli anonim şirket statüsünde yeni bir bankanın kurulması konusunda anlaşıldı. Yeni bankanın adı *Deutsche Orientbank*'tı (Barth, 1997, s. 69).

Berlin'de 3 Ocak 1906'da kurulan Deutsche Orientbank AG, 20 Ocak'ta ticari sicil kaydını da alarak kuruluşunu tamamladı (BArch, von der Heydt's Kolonial-Handbuch 1910, R 8024:324, 0027). Deutsche Orientbank'ın kurulmasıyla Orientbank'ın sahibi olduğu şubeler de bölüşüldü. Hamburg ve İstanbul şubeleri *Deutsche Orientbank*'a; İzmir, Selanik ve İskenderiye şubeleri *Orientbank*'ta kaldı. Bu şubeler dışında Nil'deki şubede yer alan Alman hisseleri 1906 Nisanı'na kadar varlığını devam ettirdi. Bu tarihte Fransızların ilgili hisseleri almalarıyla Almanların Orientbank'taki varlıkları sona erdi (Barth, 1997, s. 69). Fakat ileride de görüleceği üzere birlikte çalışmaya devam edildi.

Kurulan yeni bankanın amacı, her türlü bankacılık işlemlerinin yanı sıra Almanya ile Doğu arasındaki ticari ilişkileri teşvik etmekti (BArch, Deutscher Reichsanzeiger, 1914, R 8024: 324, 0047). Bu amaçla, Hamburg ve İstanbul şubelerine ek olarak mart ayında İskenderiye'de, haziran ayındaysa Kahire ve Bursa'da şubeler açıldı (Schwanitz, 2002, s. 165). Banka kendine faaliyet alanı olarak sadece Osmanlı coğrafyasını değil aynı zamanda Alman yayılmacılığının da etkisiyle Fas'ı da görmeye başladığında bu bölgeye de yöneldi. Bölgedeki ticari çevrelerin de talebi üzerine 1908'de, Tanca ve Kazablanka'da iki şube açılması konusunda çalışmalara başlanıldı (BArch, Deutsche Orientbank AG, 1908, R 8024: 324, 0010). Bu şubelerin faaliyete geçtiği 1909'daysa bölgenin ekonomik gelişiminden duyulan memnuniyet şirketin raporuna da yansıyarak *"…ilk yılda beklentilerimiz doğrultusunda gelişti. Ülkenin daha fazla ekonomik kalkınması, bu çalışma alanı için de müreffeh bir gelecek için umut vadediyor"* notu düşülüyordu (BArch, Deutsche Orientbank AG, 1909, R 8024: 324, 0022).

Fas'ta açılan şubelerle Akdeniz'in batısında faaliyette bulunan banka, Osmanlı'nın *yeni* ticaret merkezlerinden Mersin ve Dedeağaç'ta da şubeler açılması konusunda çalışmalarına başladı. Her iki kentin kaderi de adeta birbirine eşti. Yüzyıl öncesine kadar adlarından pek de söz edilmeyen bu iki yerleşim yeri, bölgelerinden geçen demiryolları (Bağdat ve Şark demiryolları) sayesinde birer limana sahip olarak ticaret merkezi haline geldiler. İşte bu özellikleri Deutsche Orientbank'ın şube açmasında önemli bir etkendi. Mersin şubesi 1909'da, Dedeağaç şubesi de 1910'da açıldı (BArch, Deutsche Kolonialwerte, 1910, R 8024: 324, 0025).

Deutsche Orientbank, Osmanlı ve Fas'taki faaliyetlerinin yanı sıra 1909'da Mısır'da genişlemeye giderek İskenderiye ve Kahire yanı sıra Minye, Mansûre, Tanta, Demenhur ve Beni Süveyf şubelerini açtı. Bu sayede Mısır'daki şube sayısını yediye çıkardı (BArch, Deutsche Orientbank AG, 1910, R 8024: 324, 0031). Böylelikle Mısır, bankanın önemli hareket merkezlerinden biri konumuna geldi.

Banka, 1910'da yapısal olarak ilk kuruluş aşamasını geride bırakmıştı. Artık faaliyet alanlarında bir yandan yoğunluk kazanmaya çalışırken diğer yandan da şirket yapısını kuvvetlendirmeye çalıştı. Bu kapsamda, Osmanlı başta olmak üzere

Akdeniz'deki varlığını artırırken aynı zamanda farklı bölgelerde faaliyet gösteren Alman şirketleriyle de temasta bulundu. Bu şirketlerden biri de levantta faaliyetlerini yoğunlaştıran Deutsche Palästinabank idi. Bu bankayla kurulan dostane ilişkilerle Suriye ve Filistin'de dolaylı olarak temsil edilmeye başlanan Deutsche Orientbank, zamanla gelişen ilişkiler ve Deutsche Palästinabank'ın Halep'te şube açmaktan vazgeçmesiyle, Nisan 1910'da burada şubesini açtı (Barth, 1997, s. 70); bu şubeyi haziran ayı başında da Adana şubesinin açılışı izledi (BArch, Deutsche Kolonialwerte, 1910, R 8024:324, 0026).

Akdeniz'in batısı ve doğusunda bir ekonomik güç oluşturan Deutsche Orientbank, 1907'deki küresel banka krizinden (Grossman, 2010, s. 83) güçlenerek çıkar ve bu gücünü 21 Eylül'deki olağanüstü genel kurulunda sermayesini ikiye katlamasıyla da gösterir. Bu sayede, 32 milyon Mark'la yurtdışında faaliyet gösteren Alman bankaları arasında en yüksek sermayeye sahip olur (BArch, Berliner Börsen-Courier, 1910; Deutsche Kolonialwerte, 1910, R 8024:324, 0028.; von der Heydt's Kolonial-Handbuch 1910, R 8024:324, 0027). Şirket artık şubeleşme sürecini de tamamlayarak 1911 itibarıyla Berlin, Hamburg, İstanbul'da bir şube ve üç emanet kasası, Edirne, Dedeağaç, Bursa, Mersin, Adana, Halep, İskenderiye, Kahire, Minye, Mansûre, Tanta, Demenhur, Beni Süveyf, Tanca ve Kazablanka şubelerine sahiptir (Levant Trade Review, June Quarter 1911, s. 73).

Tüm siyasi istikrarsızlıklara rağmen bankanın Edirne ve Dedeağaç şubelerine ev sahipliği yapan Balkan coğrafyası, Osmanlı'nın potansiyel olarak en müreffeh yeriydi. Balkan Savaşları öncesinde ve sırasında yaşanan siyasi gerilimler bankanın İstanbul temsilcisi von Hartmann'ın, Alman dışişleri bakanlığından Bulgaristan'daki depolar ve çalışanlar için diplomatik koruma talebinde bulunmasını beraberinde getirdi. Alınan önlemler ve bankanın temelini oluşturan Orientbank ile olan yakın temasla bu sıkıntılı dönem atlatılır. Fakat Rum ve Bulgar nüfusun yoğun olarak yaşadığı Dedeağaç, Bulgarlar ile Yunanlılar arasında önemli bir mücadele alanına dönüşür. Beklenen son 1912'de gelir ve Bulgarlar kenti işgal eder. 1913'teki Bükreş Anlaşması'yla da kent tamamen Bulgar yönetimine geçtiğinde, bankanın Yunan Orientbank ile olan bağının da etkisiyle Dedeağaç'taki şubenin kapatılması zorunlu olur (Barth, 1997, s. 85-86).

Bankanın Bulgarlarla olan sorunlu ilişkisi, Osmanlı-İtalyan ve Balkan Savaşları'nın getirdiği ekonomik yük aynı zamanda Akdeniz'de sömürgeleri bulunan İngiltere ve Fransa menşeli bankaların faaliyetleri, Deutsche Orientbank'ı artık hissedilir şekilde rekabete zorlamaktaydı. Her ne kadar İngilizler liberal bir politikaya sahip olsalar da bankanın, Mısır'daki yatırımlarından memnun değillerdi. Aynı durum Fas'taki Alman yatırımları için Fransız bakış açısında da geçerliydi. Bu durum 1912'te Fransızların Fas'ı sömürge haline getirmesiyle içinden çıkılmaz bir hal alınca (The American Journal of International Law, 1912, s. 159–167), bankanın Tanca ve Kazablanka'daki şubeleri Fransız Société Générale'ye satıldı. Finans çevrelerince şaşkınlıkla karşılanan bu durum hakkında banka şu açıklamayı yapmaktaydı:

> *"Deutsche Orientbank, bu yerlere yerleşen ve orada iyi işler yapan ilk kurumdu. Ancak Fas giderek daha fazla bir Fransız kolonisi haline geldikten ve Société Générale'ye ek*

olarak dört Fransız bankası da oraya yerleştikten sonra, Alman kurumu için buradaki işler giderek azaldı."

Banka yönetimi, içinde bulunulan durumda Fas'taki önemli Alman çıkarlarını destekleyebileceğine inanmadığından ve Fransa'nın bölgede artan etkisi de göz önüne alındığında, şubeleri elden çıkarmaya sıcak bakıyordu. Bu duruma giderek azalan iş hacmi de eklenince daha sonradan düşük fiyata satış işleminin gerçekleşeceği düşüncesiyle, şubelerin Fransız Société Générale devrinin tam vakti olduğu düşünülerek, 1913'te devir işlemi gerçekleştirildi (BArch, Berliner Tageblatt, 1913, R 8024: 324, 0044).

Bankanın Akdeniz'in batısında yaşadığı gelişmelerin yanı sıra doğudaki Osmanlı-İtalyan savaşı işlerini etkilese de zarar az hissedilmekteydi. Buna rağmen, henüz netlik kazanmayan siyasi durum, Osmanlı coğrafyasında özellikle dikkatli olunması gerektiğini de ortaya çıkarmıştı. Tüm bu gelişmelere karşın her geçen gün İstanbul'daki işlem hacminin genişlemesiyle banka yönetimi, faaliyet merkezini buraya taşıma kararı vermekte ve bu amaçla bir arazi satın alınarak (BArch, Deutsche Orientbank AG, 1911, R 8024: 324, 0038) bina inşasına başlamaktadır. Her ne kadar inşa çalışmaları 1912'de bitse de içinde bulunulan savaş ortamının ne getireceği tam belli olmadığından taşınma işlemi banka yönetimince daha sonraki bir tarihe ertelenmiştir. Bankanın faaliyetleri Osmanlı-İtalyan ve Balkan Savaşları sırasında etkilense de, şaşırtıcı bir biçimde 1912 ve 1913'te, üst üste birer milyon Mark'tan fazla net kar elde edilince hem bankanın merkezi İstanbul'a taşındı hem de yeni bir genişleme kararı alındı. Bu amaçla, ani bir tasfiye kararı alan Deutsche Palästinabank'ın şubelerine talip olundu. Bu sayede sahip olunan Berlin, Hamburg, İstanbul, Edirne, Dedeağaç, Bursa, Mersin, Adana, Halep, İskenderiye, Kahire, Minye, Mansûre, Tanta, Beni Süveyf ve Demenhur şubelerine ek olarak, Deutsche Palästinabank'ın Kudüs, Hayfa, Yafa, Tripolis, Beyrut, Şam ve İskenderun şubeleriyle Nasıra ve Nablus'taki temsilciliklerinin de alınmasıyla hem şube ağını genişletmesi hem de bankanın kendi ticaret piyasasını oluşturması planlandı (Freely & Freely, 2014, s. 74; Schwanitz, 2002, s. 172).[8] 5 milyon Mark sermayeye sahip Deutsche Palästinabank'ı bünyesine katacak kadar gelişen banka, aradan geçen kısa sürede iyi bir yönetim sayesinde nasıl gelişilebileceğini de adeta göstermekteydi. Bu devir işlemiyle birlikte banka, kuruluşundan beri sahip olduğu diğer şubeleriyle Doğu Akdeniz'de Osmanlı Bankası'yla rekabet edebilecek bir konuma gelmeyi planlamaktaydı (Annuare Oriental du Commerce, 1908, s. 1062-1063). 1 Temmuz 1914'te imzalanan anlaşmayla Deutsche Palästinabank'ın şubelerinin Deutsche Orientbank'a aktarılması planlansa da Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi bu işlemin gerçekleşmesine izin vermedi (Barth, 1997, s. 70).

Deutsche Orientbank'ın yöneticileri son birkaç yılda faaliyette bulundukları tüm bölgelerde yönetimsel anlamda zorluklarla yüzleşmeye başlamıştı. Bu zorluklardan Deutsche Palästinabank'ı devralarak güçlenerek çıkmak isteseler de savaşın patlak vermesi bu düşüncelerine engel olmuştu. Savaşın başlamasından önce Fas'taki

---

[8] Ağustos ve Ekim 1914 arasında Deutsche Palästinabank'ın Deutsche Orientbank'a satışı hala tartışma konusuydu.

şubelerin Fransızlara devrinden sonra savaşın başlamasıyla birlikte Mısır şubelerine de İngilizler el koymuştu (BArch, Berliner Tageblatt, 1914, R 8024: 324, 0048). Osmanlı'daki şubeleriyse savaşın başlamasıyla birlikte diğer bankaların çoğunda olduğu gibi kasalarını geçici olarak kapattı. Fakat moratoryum yasaları çıkarılmasından hemen sonra bankacılık işlemlerine kalındığı yerden devam edildi (BArch, Berliner Tageblatt, 1914, R 8024: 324, 0047). Bu süreç savaş boyunca devam etse de savaşın sonunda galip devletler tarafından bu şubelere de el konularak çalışanları, Mondros Mütarekesi uyarınca sınır dışı edildi (Erim, 1953, s. 523). Savaş sonrasında banka, 1923 itibarıyla yeni Türk devletinin kurulmasıyla başta İstanbul şubesi olmak üzere faaliyetlerine yeniden başlayacaktır.

5. Alman Emperyalizminin Finansal Lokomotifi: Deutsche Bank

Alman Birliği'nin kurulmasından kısa süre önce sanayileşmedeki hızlı gelişmeler, bu sektörün finansal olarak desteklenme ihtiyacını doğurdu. Bu ihtiyaç ise özel bankaların kurulmasını teşvik etti. Tam da bu dönemde Delbrück Leo & Co.'nun başkanı Adelbert Delbrück ile politikacı, bankacı ve para uzmanı olan Ludwig Bamberger güçlerini birleştirerek bir banka kurma konusunda anlaştılar (Gall, Feldman & James & Holtfrerich & Büschgen, 1995, s. 3).

Alman dış ticaretinin İngiliz ve Fransız bankalarına olan bağımlılığı, kurulması planlanan bu bankayla ortadan kaldırılabilirdi. Bu nedenle bankayı Prusya'nın başkenti Berlin'de kurma niyetleri olduğunu açıklayan ikili, bankanın adını bu ulusal çıkara hizmet etmesi için *Deutsche Bank* olarak belirledi. Yapılan başvuru sonucunda, 22 Ocak 1870'te bankacılık lisansı alındı. Banka:

> *"Almanya'nın diğer Avrupa ülkeleri ve denizaşırı piyasalar arasındaki ticari ilişkilerinin geliştirilmesi ve özellikle de her türlü bankacılık ticaretinin gerçekleştirilmesini"* amaç edinmekteydi.

Banka lisansı alınsa da üstesinden gelinmesi gereken bazı siyasi engeller vardı. Prusya'da, anonim şirket statüsündeki bankaların kurulması için daha önceki tüm başvurular hükümet tarafından reddedilmişti. Ancak bu kez karar, kurucuların itibarı ve Berlin'in banka projesine finans merkezi olarak atfedilen önemi sayesinde farklıydı. Kral Wilhelm, 10 Mart 1870'te Deutsche Bank AG'nin imtiyazını onayladı. Bu, Prusya'da bir anonim bankaya verilen ilk ve son imtiyazdı. Böylelikle, bankanın 5 milyon Taler[9]'lik sermayesiyle ilk genel kurul toplantısı yapıldı (Der Direction der Deutschen Bank Actien-Gesellschaft, 1871, s. 3; Poroy, Tekinalp & Çamoğlu, 2003, s. 9) Bu toplantıda, bir yönetim kurulu seçilirken başkanlığına da genç avukat Georg von Siemens getirildi. Yardımcılığınaysa Fransız bankası Comptoir d'Escompte'nden Hermann Wallich atandı (Deutsche Bank, 2007, s. 11). Tüm bu hisse satımı ve yönetim oluşturma işlemlerinden sonra banka, 9 Nisan 1870'te çalışmaya başladı.

Dünyanın birçok yerinde yatırımlar yoluyla diğer bankalar ve saygın kişiler arasında bir bağ kurmayı amaçlayan banka, aynı yıl Berlin'de Institut zur Aussenhandelsfinanzierung'u (Yurtdışı Ticaret Finansmanı Enstitüsü) kurdu ve

---

[9] Taler, Almanların 15-19. yüzyıllar arasında kullanmış olduğu gümüş para birimine verilen addır.

1873'te bu amaca hizmet etmesi adına Londra'da ilk yurtdışı şubesini açtı (Der Direction der Deutschen Bank, 1873, s. 3).

Banka, enstitü aracılığıyla yeni yatırımlar için çalışırken aynı dönemde Osmanlı Demiryolları için projeler hazırlayan Wilhelm von Pressel de projelerine finansman aramaktaydı. Bu amaçla, Siemens ile irtibata geçse de dönemin Alman resmi politikasının Osmanlı'ya karşı takındığı mesafeli tavırdan dolayı projeye ilgi gösterilmedi. Fakat araya giren Mauser firması satış müdürü Alfred Kaulla sayesinde Siemens ikna edildi (Özyüksel, 2013, s. 53).[10] Yapılan görüşmeler sonucunda, 4 Ekim 1888'de Sultan II. Abdülhamid, İstanbul ile Ankara'yı bağlayacak olan Anadolu Demiryolu'nun yapım ve işletim imtiyazını Deutsche Bank'ın öncülüğündeki konsorsiyuma verdi. İlgili konsorsiyum da imtiyaz hakkını, 4 Mart 1889'da İstanbul'da kurulan Anadolu Demiryolu Şirketi'ne devretti (Deutsche Bank 2011, s. 33; Hoffmann-Halle, 1915, s. 418). Daha sonra da hem bu şirkete ait hisse senetlerini işleterek finansal riskleri dağıtma hem de siyasal etkilerden uzak tutma amacıyla Deutsche Bank ve Wienerbankverein ortaklığıyla 1890'da Zürih'te *Bank für Orientalische Eisenbahnen* (Meyer, 1955, s. 77) kurularak hisse senetleri 1907'ye kadar burada işlem gördü (Ortabağ, 2018, s. 75; Lodemann & Pohl, 1988, s. 18; Schwanitz, 2002, s. 16; Tezçakar Özdemir, 2016, s. 82-84). Her ne kadar banka olarak adlandırılsa da bu kurum daha ziyade finansal bir holding yapısındaydı.

Banka, Osmanlı'da bir şubeye sahip olmasa da demiryolu inşaatları sayesinde Babıali ve Galata bankerleri üzerinde dolaylı bir etkiye sahipti. Faaliyetlerini ise Anadolu Demiryolları Şirketi yöneticisi ve Düyun-ı Umumiye Almanya temsilcisi olarak da görev yapan Arthur Gwinner yürütüyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1888'den itibaren varlık gösteren banka, Anadolu Demiryolu imtiyazından sonra 1890'da Selanik-Manastır ve 1892'de Eskişehir-Konya demiryolu hatlarının imtiyazlarını da aldı (Hoffmann-Halle, 1915, s. 418). 1899'da da Bağdat Demiryolu'yla banka varlığını daha da güçlendirdi. Bu imtiyazla Deutsche Bank, Anadolu Demiryolu'nu sekiz yıl içerisinde Konya'dan Bağdat'a ve oradan da Basra'ya kadar uzatmayı kabul ediyordu (Deutsche Bank, 2011, s. 52; Özyüksel, 2013; Mühlmann, 1926, s. 121-137; Alkan, 2003, s. 56). Bağdat Demiryolu İmtiyazı aynı zamanda bankanın Birinci Dünya Savaşı öncesinde yurtdışı yatırımlarının en ünlüsü ve en önemlisiydi.[11]

Bankanın yurtdışı yatırımları konusunda elde ettiği bu başarısı bir iddiayla gölgelenmekteydi. Banka, demiryolu imtiyazını elde etmek için gerekli olan yüksek finansman konusunda Osmanlı Bankası ile anlaşma yapmış, böylece ortak iş yürütmeye başlamışlardı. Fakat bu ilişki, Alman Dışişleri ve İstanbul'daki Alman diplomatlarınca şiddetle protesto edilmiştir. Hatta Kayzer II. Wilhelm'e ayrıntılı şekilde ulaştırılan bir notada, Deutsche Bank'ın Fransızlarla iş birliği yaparak ulusal çıkarlardan ziyade kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu ithamında bulunulmuştur (Barth, 1997, s. 78). Bu konuda Deutsche Bank'a karşı Osmanlı'daki yatırımlarında

[10] Alfred Kaulla, 1882-1900 yılları arasında Württembergische Vereinsbank yönetim kurulu üyesi aynı zamanda Mauser silah firmasının satış müdürüdür.

[11] Bağdat Demiryolu Mukavelenameleri için bakınız (Bağdat Demiryolu'na Ait Mukavelat, 1329).

devlet desteğini arkasına almaya çalışan Deutsche Orientbank da harekete geçmiştir. Bankanın yöneticilerinden Gutmann, kendi kuruluş ilkelerinden birinin de Deutsche Bank'ın kozmopolit yapısının aksine Alman çıkarlarının savunuculuğu olduğunu belirterek Kayzer nezdinde güç kazanmaya çalışmıştır (Those, 1992, s. 415).

Deutsche Bank üzerinde politik baskının kendini iyice hissettirdiği dönemde, Mayıs 1907'de ABD'nin San Francisco kentinde yaşanan deprem, dünyayı iktisadi anlamda etkisi altına alacak ve süreç ekonomik resesyonla sonuçlanacaktı. Depremin sonucunda ortaya çıkan ve 1907 Banka Paniği olarak da bilinen dünya piyasalarını derinden etkileyen bu krizden güçlenerek çıkmayı başaran Alman bankaları, yatırımlarını çeşitlendirme ve arttırma yoluna gitmiştir. Kriz sonrasında dokuz büyük Alman bankasının yıllık kârı 140 milyon Marka ulaşırken, bunların içerisinde en yüksek pay 35,07 milyon Mark ile Deutsche Bank'a aittir. Bu yüksek kâr oranı sayesinde banka, politik baskılardan da kurtulmakta ve yatırımlarına devam etmektedir (Schweizerische Metallarbeiter-Zeitung, 19 März 1910, s. 1-2; Odell & Weidenmier, 2004, s. 1002-1027; Akyıldız, 2001).

Deutsche Bank'ın, bu dönemde Osmanlı coğrafyasında ve başka coğrafyalarda da yatırımları artarak devam etmektedir. Bu yatırımlarından Osmanlı coğrafyasında olanlara şu örnekler verilebilir: Anadolu ve Bağdat Demiryolu Şirketi'nin yanı sıra hem bu şirketlerle bağlantılı hem de münferit olarak Selanik-Manastır Osmanlı Demiryolu Şirketi, Haydarpaşa Liman Şirketi, Deutsche Levantinische Baumwoll-Gesellschaft (Alman Levant Pamuk Şirketi) ve Deutsche Petroleum AG (Alman Petrol Şirketi). İlgili dönemde bankanın yıllık raporlarında 56 farklı firmanın tahvilleri ve 123 demiryolu ve sanayi şirketinin hisselerine sahip olduğu da belirtilmektedir (Des Vorstandes der Deutschen Bank, 1909).

Anadolu'daki yatırımlarını bu dönemde çeşitlendirme yoluna giden Deutsche Bank, Anadolu Demiryolu'nun çevresine yerleşenlere Anadolu Sanayi ve Ticaret Şirketi'nin (Anatolischen Industrie- und Handelsgesellschaft) tarım makinelerini krediyle satmaya başladı. Ayrıca 1907'de Osmanlı hükümetiyle Anadolu Demiryolları Şirketi, Konya Ovası'nın güneydoğusunu sulama projesi için anlaşma sağladı. Konya Ovası'nda uygulanan projenin başarısından sonra bu sefer teklif Osmanlı hükümetinden gelmekte ve Kilikya'da da aynı faaliyetlerde bulunmaları istenmektedir. Bu faaliyetlerle birlikte demiryolunun inşasından bu yana hububat fiyatları ortalama üçe katlanırken devletin vergi gelirleri de artmaktaydı (Hoffmann-Halle, 1915, s. 418).

Osmanlı'da faaliyet gösteren Alman kapitalistleri içerisinde demiryolu imtiyazından dolayı Deutsche Bank'ın payı çok büyüktü. Fakat bu imtiyaza karşılık olan devlet ödemeleriyse köylüye yüklenen aşar vergisiyle sağlanınca devreye Düyun-ı Umumiye İdaresi girmiştir. Osmanlı topraklarında "kapitalizmin bir ileri karakolu" ve "emperyalizmin bir aracı" olarak davranan İdare, demiryolları için Deutsche Bank'a ödenecek borcu da devlet adına toplama görevini üstlenmiştir (Kazgan, 2006, s. 31).

Deutsche Bank her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda yirmi yıldan uzun süredir farklı yatırımlarda bulunsa da kendine ait bir şubeye sahip değildi. Banka yöneticilerinin şube açılma konusundaki yatırım fikirleri Osmanlı başkentinde değişen

politik, ekonomik ve sosyal koşulların da etkisiyle olgunlaşmaya başlamıştı. Bu süreçte, Jön Türklerin Osmanlı yönetimini ele almaları, banka fikirlerinde etkili oldu. İstanbul'da yayımlanan günlük gazete *Osmanischer Lloyd*'da bankanın *1908 Yılı Faaliyet Raporu* yayınlatılarak, 1909 yılı içerisinde, banka denetleme kurulunun İstanbul'da bir şube kurmaya karar verdiği belirtilmiştir (Osterbeilage zum 'Osmanischen Lloyd', 11 April 1909, s. 1-2). Bankanın yıllık raporunda da belirtildiği üzere, II. Meşrutiyet'ten sonra kendi adıyla Almanya dışındaki ikinci şubesi, 17 Ağustos 1909'da İstanbul'da açıldı (Osmanischer Lloyd, 15 Ağustos 1909, s. 3).[12] Şubenin müdürü Otto Kaufmann ve yardımcısı Arthur von Haas'tı (Des Vorstandes der Deutschen Bank, 1910, s. 12).

Bankanın şubesinin Anadolu Demiryolları Şirketi'nin bulunduğu Basmacıyan Hanı'nda açılması demiryolu şirketiyle arasındaki bağı daha da pekiştiriyordu. Banka aynı zamanda Aşir Efendi Caddesi'nde, Yeni Cami ve Sirkeci Garı arasındaki kütüphanede ve Ana Postahane'nin çevresinde finanse ettiği malların sevkiyatları için geniş ve büyük depolara da sahipti. 1 Nisan 1910'da Basmacıyan Hanı'ndaki merkez şubeye çevirilerek Galata Voyvoda Caddesi'ndeki yeni yere taşındı. Bu binanın zemin katını banka kullanırken, birinci katı Anadolu Demiryolları Şirketi, ikinci katı muhasebe ve muhabir bankacılık bölümü, üçüncü katıysa arşivleme bölümü olarak kullanıldı (Freely & Freely, 2014, s. 76; A Century of Deutsche Bank in Turkey, 2009, s. 9-10). Bankanın 1909'da İstanbul şubesi açıldığında beklentilerinin mütevazı bir şekilde olduğu belirtilmiş olsa da Galata'daki şube sayesinde 1911'de ilk defa Deutsche Bank'ın dünyadaki tüm faaliyetlerine doğrudan katkı sağlandı (Des Vorstandes der Deutschen Bank, 1910, s. 5; Hoffmann-Halle, 1915, s. 419-420). Bu sayede Osmanlı'daki şubeler, bankanın doğrudan katkısı olmadan kendi faaliyetlerini yürütebileceklerini kanıtlamış oldu.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Balkan coğrafyasında bankanın Babıali'yle arasının açılmasıyla başlayan süreç, bölgedeki savaş ortamının da etkisiyle faaliyetlerin sekteye uğramasına neden oldu. Bu nedenle, 1890'da Zürih'te kurulan *Bank für Orientalische Eisenbahnen* ve Selanik-Manastır Demiryolu, Avusturya-Macaristanlı bir finans grubuna devredildi (Des Vorstandes der Deutschen Bank, 1914, s. 10).

1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce İstanbul'daki şube Bağdat'taki yeni şubeye aktarıldı ve Osmanlı başkentindeki Deutsche Bank faaliyetleri durduruldu. 1918'deyse savaşın galip devletleri tarafından Deutsche Bank'a ait olan başta Anadolu Demiryolları ve Bağdat Demiryolu olmak üzere diğer tüm işletmelerine el konuldu (Deutsche Bank, 2011, s. 76). Çalışanlarıysa diğer tüm Alman yatırımlarında olduğu gibi Mondros Mütarekesi çerçevesinde sınır dışı edildi.

SONUÇ

Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra Osmanlı-Alman ikili ilişkileri yavaş ama istikrarlı bir şekilde artarak devam etti. Bu ilişkilerin daha da artmasında kırılma noktası Kayzer II. Wilhelm'in tahta geçişiyle uygulamaya başladığı Weltpolitik etkili oldu. Bu emperyal politikadan güç alan Alman yatırımcılar, Alman bankalarının

---

12 Başka bir kaynakta şubenin açılış tarihi 16 Ağustos 1909 olarak aktarılmaktadır (A Century of Deutsche Bank in Turkey, 2009, s. 7).

sağladıkları finansmanlar ve Osmanlı yönetiminin de desteğiyle Yakındoğu faaliyetlerine daha da önem göstermeye başladılar.

Alman Bankaları, Batı Avrupa'da dış ticaret ve sömürgecilik sayesinde sağlanan servet birikimini krediler yoluyla sanayi sektörüne aktararak finans sektörünü geliştirirken, aynı durum Osmanlı'da hazinenin borç para gereksiniminin karşılanması ve devlet tahvillerinin dış sermaye piyasalarında pazarlanmasını sağlamak amacıyla bankaların kurulmasıyla sonuçlandı. Bu süreçte, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1875'teki iflasının ardından 1888'e kadar yeni bankaların kurulmasına izin verilmese de bu tarihten sonra Avrupalı büyük bankalar, Osmanlı topraklarında şubeler açmaya başladı. Bu bankalar arasında Alman bankalarının ağırlığıysa artarak devam etti. Bu dönemde Alman bankalarının özelliği, ülkelerinin emperyalist düşünceleri çerçevesinde etki alanları oluşturduğu yerlerde faaliyet göstererek ülke çıkarlarını korumak ve aynı zamanda sağlamış oldukları finansmanlarla Alman firmalarını desteklemekti.

Kudüs'te bulunan Alman Protestan Cemaati'nin (Templer) iktisadi faaliyetlerde etkin rol oynamasıyla başta Filistin olmak üzere Osmanlı coğrafyasındaki Alman iktisadi faaliyetlerinde hızlı bir artış yaşandı. Bu artışın yaşanmasında Almanların doğuya yönelik geliştirdikleri emperyal politikaları *Drang nach Osten* önemli bir yer tutmaktaydı. Bu politika ve Templer'in desteğiyle kurulan Deutsche Palästinabank ise bölgesel bir banka olmasına karşın zamanla şube sayısını arttırırken faaliyet alanını da genişleterek levantta önemli bir finansal kurum olarak varlık göstermiştir.

Deutsche Palästinabank ile Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyetlerine başlayan Alman bankacılık sektörü, Almanların Osmanlı topraklarında emperyalist fikirlerini finanse etmek amacıyla adeta bir sıçrama tahtası vazifesi görmesini istedikleri ve Alman-Yunan ortaklığıyla kurulan Orientbank ile de faaliyet göstermektedir. Fakat Yunan ortakların iyi bir partner olmaması hisselerinin Almanlar tarafından alınmasına ve ardından Deutsche Orientbank adıyla Osmanlı coğrafyasında tamamen Alman sermayeli yeni bir bankanın kurulmasını sağlayacaktır. Banka hızlı karar alabilme yetisine sahip yöneticileri sayesinde kısa zamanda Osmanlı'nın resmi bankası rolünü üstlenen Osmanlı Bankası'yla yarışır hale gelmiştir. Yatırımlarını sadece levantta değil aynı zamanda Alman yayılmacılığının da etkisiyle batı Akdeniz'de de geliştirse de dönemin siyasi konjonktürüne yenik düşen banka, genel savaş öncesinde yönünü levantta genişlemeye çevirmiştir.

Bu iki Alman finans kurumunun yanı sıra Alman bankacılık ve finans sektörünün öncülerinden ve en büyük paya sahip olanı Deutsche Bank, Almanların Osmanlı'daki emperyalist fikirlerinin uygulanması noktasında yatırımlarıyla sadece Osmanlı-Alman ilişkilerine değil aynı zamanda dönemin dünya siyasetine etkileri olan adımlar atmıştır. Öyle ki, banka zaman içerisinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları gibi dönemin en büyük uluslararası projelerine finansman sağlamakla kalmayıp aynı zamanda bu projelerin yürütücülüğünü de üstlendi. Bir kara taşımacılık sektörü olmasına karşın ilgili projelerin uygulama sahasının genişliği dünya deniz taşımacılığı sektörüne etki etmiş ve dönemin uluslararası siyasetinde kendinden bolca söz ettirmiştir.

Sonuç olarak Alman bankaları, Osmanlı coğrafyasında Deutsche Bank öncülüğündeki ulaşım ve altyapı faaliyetlerine ek olarak tarım, madencilik, emlak ve inşaat sektörleri gibi farklı birçok alanın gelişmesine yönelik yatırımlarıyla Alman ticaret, sanayi ve işçiliğine yeni pazarlar açılmasına öncülük etmişlerdir. Bu sayede dönemin resmi Alman emperyal politikası *Weltpolitik* ve onun doğuya özgü parçası *Drang nach Osten*'in uygulanmasına sağladıkları finansman destekleriyle de katkı sağlamışlardır.

Yukarıda adı geçen üç bankanın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki varlığı, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman ittifakının mağlubiyetiyle son buldu. Bankaların Osmanlı'daki şubelerinin bir kısmı galip devletler tarafından lağvedilirken bir kısmıysa başka yerlerdeki şubelere aktarıldı veya başka ülke bankalarına devredildi.

Dönemin resmi Alman emperyalist siyasetinin ekonomik ve politik açıdan güçlü bir Osmanlı'ya her zaman ilgi göstermesi, Alman bankalarının bu bölgedeki faaliyetlerinin sadece kâr amaçlı fikirlerden etkilenmediğini aynı zamanda Alman ulusal çıkarları tarafından da yönlendirildiğini göstermektedir. Kayzer II. Wilhelm de ulusal çıkarlar gereği ekonomik açıdan güçlü bir Osmanlı'ya ihtiyaç duyuyordu ve nitekim Alman ekonomisi de Osmanlı coğrafyasındaki faaliyetlerini bu doğrultuda uygulamıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Writing the history of German banking presents a number of difficulties compared to writing the history of banks of other countries due to the relative irrelevance of modern historiography and the fact that the bank archives could not be preserved due to the wars. This is also the case for German banks operating in the Ottoman geography. Of these banks, only historical sources belonging to Deutsche Bank have survived to the present day, thanks to the bank's archival records being relatively preserved compared to others. However, the historical material belonging to the other two banks, Deutsche Palästinabank and Deutsche Orientbank, has been tried to be constituted by combining various archival sources and secondary literature works.

After establishing the German Empire, Ottoman-German bilateral relations continued to increase slowly but steadily. The breaking point in the further growth of these relations was the Weltpolitik, which Kaiser Wilhelm II began to implement with his coming to the throne. German investors taking strength from this imperial policy, began to pay more attention to their Near Eastern activities with the financing provided by German banks and the support of the Ottoman administration.

German banks played leading roles in the system they implemented by not only getting stuck in banking activities in the known sense and acting in a broader perspective. Thanks to this, they were actively involved not only in loans and purchases of shares under the influence of their imperialist ideas but also in the further development of the political and military relations of the German Empire in the Ottoman Empire.

Deutsche Bank, which operated in the Ottoman Empire and undertook to finance German imperialism operations on Ottoman land, financing primarily for the

Anatolian and Baghdad Railways was a severe step for the investments of German industry on Ottoman land. In addition to these investments, lending to Ottoman finances was one of the many examples. From the beginning, it had been a well-known fact in German imperialism's plan of dividing the world and operating. Deutsche Bank had a say in transactions belonging to the Ottoman Empire.

After the 1890s, foreign capital in the Ottoman Empire became popular in the Ottoman debt, railway, and banking sectors, respectively. In this ranking, Deutsche Bank's participation in both debts and banking activities was meaningful in demonstrating the effectiveness of German imperialism on Ottoman land.

While the influence of Deutsche Bank on issues such as investment and financing support was known in the Ottoman Empire, Deutsche Palästinabank was another German bank that started operating in the Ottoman Empire much earlier than this bank. As this bank received the support of the The German Templer Society in the Palestinian (Southern Syria) region where it operated, it also acted in line with Drang nach Osten, one of the important policies of German foreign policy of the period. Although it was a regional bank, this bank took an active part in the economic activities of pilgrims, tourists, and especially Jewish immigrants who came to the region. Thus, it increased the number of branches and expanded its field of activity and established itself as an important financial institution in the Levant region over time. However, before the First World War, the bank's roofing company went into liquidation with the sudden bankruptcy of Früstenkonzern. In this process, another German bank, Deutsche Orientbank, would want to buy branches of this bank. However, the beginning of the First World War very soon after these developments would prevent transfer operations from being carried out.

As mentioned above, another German bank operating in the Ottoman Empire was Deutsche Orientbank. Although the Germans wanted to carry out banking activities in the Ottoman Empire with Orientbank, which was first established with a German-Greek partnership, it was reported that the Greek side was not a good partner over time. After that, a separate bank was established under the name of Deutsche Orientbank with the acquisition of Greek shares by the Germans. Although this new bank chose Western Anatolia and Rumelia region as its field of activity, it soon branched out into vast geography from Egypt to Morocco.

Despite the British and French activities in the Mediterranean geography, the bank supported the German economic expansion with the feature of spreading in such vast geography. When Deutsche Palästinabank entered the liquidation process, it wanted to increase its power in the region by taking over the branches of this bank and rivalling the Ottoman Bank, the most widespread bank of the period. But the outbreak of the First World War would not allow it to happen.

Although all three German banks financed German economic expansion in Ottoman geography from the time they were founded until the First World War, their greatest influence was that they led the German political progress to take firm steps. The activity procedure also played an important role in realising the progress. Before the Germans had dominated a region economically, they built up that region through

financial institutions. This accumulation was used to finance German investors who would be functioning in the region. In the Ottoman Empire, two other banks other than Deutsche Bank generally operated in this way. On the other hand, with its experience in financing abroad, Deutsche Bank would not open a branch in the Ottoman Empire until 1909. Their activities in the Ottoman Empire were carried out by the Anatolian Railway Company, which they had financed until this date.

Regarding the official German foreign policy of the period, a strong Ottoman Empire was always needed. For this purpose, German financial institutions aimed to profit from activities in the region and served the German national interests. These three banks of the German Empire operating in the Ottoman Empire, also known as Weltpolitik, served the German policy of world domination and the eastern-specific part of this policy, Drang nach Osten. However, with the defeat of the Ottoman-German alliance in the First World War, the victorious states abolished some of the bank branches. At the same time, some were transferred to branches elsewhere or transferred to banks in other countries.

In the study, the establishment, activities, and termination processes of three German banks in the Ottoman Empire are investigated.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yok.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participants
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BArch (Bundesarchiv).

R 8024:324. (1906-1914). Deutsche Orientbank AG, Berlin.

R 8024:325. (1897). Deutsche Palæstina- und Orient GmbH, Berlin.

BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi).

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO). (2696:202165, 2758:206795).

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Defterleri (A.DVNS.NMH.d.). (1-15/49).

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Kalemi (A.DVN.NMH.). (1-1).

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Mukavele Kısmı (A.DVN.MKL.). (32-9).

Hariciye Nezâreti Siyasi Evrakı (HR. SYS.). (1887-2/1).

İrade Hariciye Evrakı (İ.HR.). (8-374/1).

Hariciye Nezâreti İdare Evrakı (HR.İD.). (292-52).

Hatt-ı Hümâyûn Tasnîfi (HAT). (1183-46702).

Der Direction der Deutschen Bank Actien-Gesellschaft. (im Februar 1871). *Geschäfts-Bericht, für die Zeit vom April bis Ende December 1870*. Berlin.

Der Direction der Deutschen Bank. (den 31 December 1873). *Vierter Geschäfts-Bericht, für die Zeit vom 1. Januar bis 31. December 1873*. Berlin.

Des Vorstandes der Deutschen Bank. (den 4. März, 1909). *Neununddreissigster Geschäfts-Bericht, für die Zeit vom 1. Januar bis 31. Dezember 1908*. Berlin.

Des Vorstandes der Deutschen Bank. (den 3. März, 1910). *Vierzigster Geschäfts-Bericht, für die Zeit vom 1. Januar bis 31. Dezember 1909*. Berlin.

Des Vorstandes der Deutschen Bank. (den 4. März, 1914). *Vierundvierzigster Geschäfts-Bericht, für die Zeit vom 1. Januar bis 31. Dezember 1913*. Berlin.

Süreli Yayınlar

Daily consular and trade reports. (1915). *United States, Bureau of Foreign and Domestic Commerce, and United States, Bureau of Manufactures, 1914(3)*, 973.

Das Leben in Jerusalem. (1899, 16 Juni). *Vorarlberger Landes-Zeitung*, 1-3.

Deutsche Bank. (1909, 11 April). *Osmanischer Lloyd, Osterbeilage zum 'Osmanischen Lloyd'*, 1-2.

Deutsche Bank. (1909, 15 August). *Osmanischer Lloyd*, 3.

Deutsche Orientbank A.G. (1911, June Quarter). *Levant Trade Review, 1(1)*, 73.

Deutsche Orientbank A.G. (1914, December Quarter). *Levant Trade Review, 4(3)*, 264.

Die deutschen Grossbanken. (1910, 19 März). *Schweizerische Metallarbeiter-Zeitung*, 1-2.

Die Feststellung des Schadens. (1912, 27 Februar). *Salzburg Wacht*, 4.

Depeschen des Neuen Wiener Journal Das Bombardement von Beirut. (1912, 26 Februar). *Neues Wiener Journal*, 4.

Düstur, I. (1939). Tertip, VI, Ankara: Devlet Matbaası.

Mecmua-i Muâhedat, I. (1878). İstanbul: Hakikat Matbaası.

Araştırma-İnceleme Eserler

A century of Deutsche bank in Turkey (2009). İstanbul: Aksoy Printing.

Akgüç, Ö. (1989). *100 Soruda Türkiye'de bankacılık*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Akyıldız, A. (2001). *Osmanlı dönemi tahvil ve hisse senetleri 'Ottoman securities'*. İstanbul: Mas Matbaası.

Al, H. (2003). Osmanlı bankacılığı üzerine bir kaynak taraması. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi TALİD, 1(1)*, 171-188.

Alkan, N. (2003). *Die deutsche Weltpolitik und die Konkurrenz der Maechte um das osmaniche Erbe, Die deutsche-osmanischen Beziehungen in der deutschen Presse 1890-1909*. Münster: LIT Verlag.

Alkan, N. (2008). Dış siyasetin bir aracı olarak hükümdar gezileri: Kayzer II. Wilhelm'in 1898 Şark Seyahati, *Osmanlı Araştırmaları*, 16, 9-53.

Bağdat demiryolu'na ait mukavelat. (1329). Dersaadet: Selanik Matbaası.

Banque ımperiale Ottomane. (1908). *Annuare Oriental du Commerce, 24. Edition,* 1062-1063.

Barth, B. (1997). Politische bank wider Willen: die Deutsche Orientbank vor dem Ersten. *Zeitschrift für Unternehmensgeschichte / Journal of Business History, 42/1,* 65-88.

Beydilli, K. (1981). İlk Prusya-Osmanlı münasebetleri hakkında bazı kayıtlar ve düzeltmeler. Jurgowsky-Sattler-Seewald. *Serta Balcanica-Orientalia Monacensia, Sonderbald I,* 219-231.

Beydilli, K. (1983). Colmar Von Der Goltz paşa'nın gelişine kadar prusya-Alman siyasi ve askeri münasebetlerine kısa bir bakış. *20. Yüzyıl Başına Kadar Türk Askeri Eğitim Tarihi Gelişimi* içinde (s. 13-17). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Beydilli, K. (1984). *1790 Osmanlı-Prusya ittifâkı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Beydilli, K. (1985). *Büyük Friedrich ve osmanlılar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Çolak, F. (2016). Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren bir Alman kuruluşu: 'Anadolu demiryolu şirketi'. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 81-102.

Dedinger, B. (2015), Trade statistics of the Zollverein, 1834-1871. *Revue de l'OFCE*, 140(4), 67-85.

Deutsche Bank 1870-2010. (2011). München: Piper Verlag.

*Deutsche Bank, Eine Geschichte in bildern/an ıllustrated history. (*2007). München/Zürich: Piper Verlag.

Die deutschen Übersee- und Kolonialbanken. (1916). *Weltwirtschaftliches Archiv, 7*, 153.

Dursun, D. (1989). Almanya. *İslâm ansiklopedisi* (C. 2, s. 510-520). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Erim, N. (1953). *Devletlerarası hukuku ve siyasi tarih metinleri*, 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Feis, H. (1961). *Europe the world's banker 1870-1914*. New York: Yale University Press, 1961.

Freely, B. & Freely, J. (2014). *Galata, Pera, Beyoğlu: bir biyografi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gall, L., Feldman, G. D., James, H., Holtfrerich, C., Hans E. B. (1995). *Die Deutsche Bank 1870-1995*. München: Verlag C. H. Beck.

Gross, N. T. (1988). Die Deutsche Palästina-Bank 1897-1914 ein forschungsfragment. *Zeitschrift für Unternehmensgeschichte/Journal of Business History, 33(3),* 149-177.

grossman, r. s. (2010). *unsettled Account: The Evolution of Banking in the Industrialized World Since 1800.* Princeton (NJ): Princeton University Press.

Grunwald, K. (1965). Jerusalems banken im 19. Jahrhundert. *Zeitschrift für Firmengeschichte und Unternehmerbiographie, 10(2),* 91-96.

Henderson, W. O. (1948). German economic penetration in the middle east, 1870-1914. *The Economic History Review*, 18(1/2), 54-64.

Hershlag, Z. Y. (1964). *Introduction to the modern economic history of the middle east*. Leiden: E. J. Brill.

Hoffmann-Halle, W. (1915). Deutsche banken in der Türkei. *Weltwirtschaftliches Archiv*, *6*, 410-421.

Holborn, H. (1925). Deutschland und die Türkei 1878-1890. *Archiv für Politik und Geschichte, 5(2),* 111-159.

Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı tarihi, Birinci Meşrutiyet ve istibdat devirleri (1876-1907)* (C. 8). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi: birinci küreselleşmeden ikinci küreselleşmeye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kurat, Y. T. (1986). *Osmanlı imparatorluğu'nun paylaşılması*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Kurdakul, N. (1981). *Osmanlı devleti'nde ticaret antlaşmaları ve kapitülasyonlar*. İstanbul: Döler Neşriyat.

Kurmuş, O. (2007). *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*. İstanbul: Yordam Kitap.

Küçük, C. & Ertüzün, T. (1994). Düyûn-ı Umûmiyye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 8).* 58-62.

Kütükoğlu, M. S. (2013). *Balta Limanı'na giden yol Osmanlı İngiliz iktisâdî münasebetleri (1580-1850).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Lodemann, J. Pohl, M. (1988). *Die Bagdadbahn*. Mainz: v. Hase und Koehler.

Mead, A. (2003). *Bağdat demir ve petrol yolu savaşı (1903-1923)*. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Meyer, H. C. (1955). *Mitteleuropa in German thought and action 1815-1945*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Morocco. (1912). *The American journal of ınternational law, 6/1*, 159–167.

Mühlmann, C. (1926). Die deutschen Bahnunternehmungen in der asiatischen Türkei 1888-1914. *Weltwirtschaftliches Archiv, 24*, 121-137.

Müller, H. (2002), Bremen und Türken zur Zeit des Osmanischen Reiches. *Bremisches Jahrbuch*, 81, 97-125.

Odell, K. & Weidenmier, M. (2004). Real Shock, Monetary Aftershock: The 1906 San Francisco Earthquake and the Panic of 1907. *Journal of Economic History, 64(4)*, 1002-1027.

Oktar, S. & Varlı, A. (2015). İttihat ve Terakki dönemi'nin ulusal bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli bankası. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (2) , 1-20.

Ortabağ, E. (2018). *Osmanlı imparatorluğu'nda bankacılığın gelişimi ve regülasyon*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Ortaylı, İ. (2018). *Alman nüfuzu*. İstanbul: Kronik Yayınları.

Önsoy, R. (1982). *Türk-Alman iktisadi münasebetleri (1871-1914)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Özyüksel, M. (2013). *Osmanlı imparatorluğu'nda nüfuz mücadelesi Anadolu ve Bağdat demiryolları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Pamuk, Ş. (2005). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Poroy, R., Tekinalp, Ü., Çamoğlu, E. (2003). *Ortaklar ve Kooperatifler Hukuku*. Dokuzuncu Bası, İstanbul: Beta Yayınları.

Sağlam, M. H. (2007). *Osmanlı devleti'nde moratoryum 1875-1881 Rüsum-ı Sitte'den Düyun-ı Umumiyye'ye*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Scheel, H. (1930). *Die Schreiben der türkischen Sultane an die preußischen Könige in der Zeit von 1721 bis 1774: und die ersten preußischen Kapitulationen vom Jahre 1761* (Doctoral dissertation), Hohen Philosophischen Fakultät der Universität Griefswald, Berlin.

Schwanitz, W. G. (2002). *Gold, bankiers und diplomaten zur Geschichte der Deutschen Orientbank 1906-1946*. Berlin: Trafo Verlag.

Sultan Abdülhamit Siyasi Hatıratım. (1984). İstanbul: Dergah Yayınları.

Şıvgın, H. (1989). *Trablusgarp savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan ilişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tezçakar Özdemir, B. (2016). *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Siemens tarihi*. İstanbul: Mas Matbaacılık.

Those, J. (1992). European banks in the middle east. Cameron Rondo (Ed.), *International Banking 1870-1914* içinde (s. 406-467). Oxford: Oxford University Press.

Unat, F. R. (1968). *Osmanlı sefirleri ve sefaretnâmeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Wallach, J. L. (1975). Bismarck and the 'eastern question'-a re-assessment". J. L. Wallach (Ed.), *Germany and the Middle East 1835-1939* içinde (s. 23-29). Tel-Aviv: Tel-Aviv University, Faculty of Humanities, Aranne School of History, Institute of German History.

Young, G. F. W. (1992). German banking and German ımperialism in Latin America in the Wilhelmine era. *Ibero-amerikanisches Archiv, 18(1/2)*, 31-66.

Yüceer, S. (1987). *1876-1908 Osmanlı-Alman siyasi ilişkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.